

С. В. Фімяр,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, фінансів, обліку, математичних
та інформаційних дисциплін, Черкаська філія ПВНЗ "Європейський університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0432-2587>
Н. О. Чен,
старший викладач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Черкаська філія ПВНЗ "Європейський університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-2205-3985>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.15.189

РОЛЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ТЕХНІКИ БЕЗПЕКИ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ПІДПРИЄМСТВІ

S. Fimyar,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Finance, Accounting, Mathematics and Information
Disciplines, Cherkasy branch of Private Higher Education Establishment "European University"
N. Chen,
Senior lecturer, Department of Management and Social and Humanities,
Private Higher Education Establishment "European University"

THE ROLE OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY IN THE SYSTEM OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS AT THE ENTERPRISE

Стан соціально-трудових відносин в Україні характеризується суттєвими протиріччями між ціною та вартістю робочої сили, а також між інтересами найманих працівників і роботодавців. Ці суперечності обумовлені деформацією трудових цінностей, підвищеною соціальною конфліктністю та наслідками неефективної державної політики у сфері праці, що зумовило значні соціальні втрати. Потреба комплексного оновлення підходів до регулювання соціально-трудових відносин стає очевидною на тлі сучасних викликів і змін ринку праці.

Регулювання соціально-трудових відносин враховує інтереси всіх сторін — працівників, роботодавців і суспільства, а його ефективність визначає соціальну стабільність та економічний розвиток країни. Соціально-трудові відносини — це система економічних, соціально-психологічних, адміністративних і правових норм, які регулюють інтеграцію робочої сили у виробництво, її відтворення та розвиток на основі ринкових механізмів.

Соціально-трудові відносини існують у двох вимірах: практичному (реалізованому в щоденній діяльності) та нормативному (зафіксованому на законодавчому рівні), що дозволяє поєднати саморегулювання й державний нагляд. Безпека і охорона праці формують середовище, де працівники можуть виконувати свої функції без ризику для здоров'я і життя, а організації — підвищувати ефективність і знижувати витрати. Виконання цих вимог стає показником соціально відповідального бізнесу та чинником зміцнення партнерства між працівниками і роботодавцями.

The current state of socio-labour relations in Ukraine is marked by significant contradictions, primarily between the value and cost of labour force, as well as the competing interests of hired employees and employers. These contradictions are shaped by the deformation of work-related values, elevated levels of social conflict, and the consequences of prolonged ineffective government policy in the field of labour, which has resulted in substantial social losses. This situation clearly highlights the urgent need for a comprehensive and systematic renewal of approaches to the regulation of socio-labour relations, especially considering the contemporary challenges and the evolving needs of the labour market.

Socio-labour regulation involves balancing the interests of employees, employers, and society, and is key to social stability and sustainable economic growth. It encompasses economic, social-psychological, administrative, and legal norms governing labour integration, reproduction, and development based on market principles like supply, demand, and wage pricing.

This multidimensional system ensures interest balance, promotes labour potential development, and supports employment but requires a nuanced regulatory approach. Occupational safety and health are central to sustainable labour market development, focusing on preserving workers' life, health, and productivity through legal frameworks, enforcement, and social partner involvement.

Socio-labour relations operate both practically-through everyday workplace interactions-and normatively-via laws and regulations. Effective safety and health standards create risk-free environments enhancing employee wellbeing and organizational efficiency.

Ensuring workplace safety is a legal, financial, and moral responsibility. It reduces accidents and illnesses, fosters trust, and builds responsible organizational culture. Ultimately, occupational safety is fundamental for socially responsible business, strengthening partnerships, lowering turnover, and supporting sustainable development of enterprises and society.

Ключові слова: охорона праці, безпека трудящих, соціально-трудова відносина, економічний фактор, техніка безпеки.

Key words: labor protection, worker safety, social and labor relations, economic factor, safety technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах трансформації соціально-економічних процесів в Україні зростає значення охорони праці та техніки безпеки як невід'ємних складових ефективного функціонування системи соціально-трудових відносин на підприємстві. Забезпечення безпечних і здорових умов праці виступає не лише вимогою законодавства, а й ключовим чинником збереження трудового потенціалу, підвищення продуктивності праці, формування позитивного соціального клімату у колективі. Незважаючи на наявність нормативно-правового забезпечення у сфері охорони праці, на практиці залишаються невирішеними низка проблем, пов'язаних із недотриманням вимог безпеки, низьким рівнем культури охорони праці, браком профілактичних заходів та неефективністю системи внутрішнього контролю на підприємствах.

Особливої актуальності набуває потреба у комплексному підході до охорони праці як елементу соціального діалогу між роботодавцем і працівником. З одного боку, підприємства зацікавлені у зменшенні виробничих ризиків, зниженні витрат на компенсації та штрафи, підвищенні лояльності працівників. З іншого боку, працівники мають право на гідні, безпечні умови праці, що гарантуються Конституцією України та Законом "Про охорону праці" [4, с. 9]. У цьому контексті виникає необхідність дослідити роль охорони праці в системі соціально-трудових відносин, проаналізувати її вплив на стійкість і розвиток трудових колективів, окреслити основні напрямки удосконалення механізмів забезпечення безпеки праці. Це дозволить не лише зменшити рівень виробничого травматизму, а й підвищити конкурентоспроможність підприємств та зміцнити соціальну відповідальність бізнесу.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема охорони праці та техніки безпеки на підприємствах є

предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних науковців, оскільки вона безпосередньо пов'язана з якістю трудового життя, соціальною захищеністю працівників та ефективністю функціонування системи соціально-трудових відносин.

Серед вітчизняних авторів варто виокремити праці О.І. Яременка, який наголошував на важливості охорони праці як складової соціального партнерства між працівниками та роботодавцем. Він стверджував, що належна організація безпечних умов праці підвищує рівень довіри до роботодавця і сприяє зниженню соціальної напруги в колективі.

М.І. Козаченко у своїх роботах підкреслює взаємозв'язок між ефективною системою управління охороною праці та рівнем трудової мотивації персоналу. За його висновками, профілактика виробничого травматизму та створення безпечного середовища є критичними чинниками у формуванні позитивного соціально-трудового клімату.

Т.Ф. Зінченко акцентує увагу на нормативно-правовому забезпеченні охорони праці в Україні та розглядає державну політику у сфері техніки безпеки як елемент реалізації трудових прав громадян.

Серед зарубіжних дослідників слід зазначити Р. Drucker, А. Hopkins, R. Gunningham, які аналізують охорону праці як компонент корпоративної соціальної відповідальності. Зокрема, А. Hopkins розглядає безпеку праці як інтегральну частину корпоративної культури, яка визначає взаємодію працівників із керівництвом та між собою.

У наукових працях R. Gunningham та J. Braithwaite розкривається концепція "розумного регулювання", відповідно до якої ефективна система охорони праці має базуватися не лише на формальному дотриманні вимог законодавства, а й на ініціативності підприємств у створенні умов безпеки, що перевищують мінімальні стандарти.

Таким чином, більшість авторів погоджуються з тим, що охорона праці й техніка безпеки відіграють важливу роль у формуванні продуктивних соціально-трудових відносин, забезпеченні стійкості виробничих процесів, зменшенні конфліктності та підвищенні конкурентоспроможності підприємства на ринку праці.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Ціль даної статті дослідити роль охорони праці та техніки безпеки як ключових складових при формуванні системи соціально-трудових відносин на підприємстві, визначити їх вплив на забезпечення безпечних умов праці, зниження виробничих ризиків, підвищення ефективності управління персоналом і формування соціально відповідального середовища на підприємстві.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний стан соціально-трудових відносин вирізняється значними суперечностями, що проявляються в протиріччях між вартістю і ціною робочої сили, а також між інтересами найманих працівників і роботодавців. Ці розбіжності відображають існуючі деформації трудових цінностей та високий рівень соціальної конфліктності, які у великій мірі є наслідком недостатньо ефек-

тивної державної політики у сфері праці, що протягом тривалого часу здійснювалась з великими соціальними втратами. Цей стан чітко свідчить про необхідність комплексного і системного оновлення підходів до регулювання соціально-трудових відносин, враховуючи сучасні виклики та потреби ринку праці [4, с. 9].

Регулювання взаємодії між суб'єктами трудових відносин є відносно автономним завданням, яке включає інтереси не лише працівників і роботодавців, але й усього суспільства. Адже ефективне управління цим процесом є одним із ключових чинників підтримки соціальної стабільності та забезпечення сталого економічного розвитку країни.

Соціально-трудові відносини слід розуміти як комплекс економічних, соціально-психологічних, адміністративних і правових методів і норм, спрямованих на інтеграцію робочої сили у виробничий процес, її відтворення та розвиток. Цей процес відбувається на засадах ринкових механізмів, таких як попит і пропозиція робочої сили, а також ринкова ціна праці. Соціально-трудові відносини являють собою динамічну систему, що забезпечує баланс інтересів усіх сторін у процесі праці, стимулює розвиток трудового потенціалу і підтримує високий рівень зайнятості.

Як комплекс взаємодій, соціально-трудові відносини формують систему відносин між найманими працівниками і роботодавцями в умовах ринкової економіки, спрямовану на досягнення високої якості життя окремих осіб, трудових колективів та суспільства в цілому. Ця система є багатовимірною, включає різноманітні рівні, типи відносин, а також різні суб'єкти і предмети соціально-трудових відносин, що ускладнює її регулювання і потребує комплексного підходу.

Особливу увагу у регулюванні соціально-трудових відносин необхідно приділяти питанням безпеки праці та охорони здоров'я працівників, які є невід'ємною складовою сталого розвитку ринку праці. Безпека праці включає систему заходів і норм, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності працівників у процесі трудової діяльності. Відповідно, державне регулювання у цій сфері передбачає створення нормативно-правової бази, здійснення контролю за дотриманням стандартів безпеки, а також активне залучення соціальних партнерів у формування політики охорони праці [2, с. 46].

У зв'язку з цим соціально-трудова система характеризується двома формами існування. Перша — це фактичні соціально-трудові відносини, які реалізуються на об'єктивному та суб'єктивному рівнях у повсякденній практиці. Друга — це соціально-трудові відносини, що закріплені на інституційному, законодавчому та нормативно-правовому рівнях, утворюючи основу для державного регулювання, нормотворчості та контролю у сфері праці, охорони праці і безпеки робочого середовища.

Безпека і охорона праці належать до основних керівних принципів, програм і практик, які гарантують безпеку, благополуччя та здоров'я працівників. Кінцева мета будь-якої програми з охорони праці та техніки безпеки полягає в створенні максимально безпечних умов праці, а також у зменшенні до мінімуму ймовірності травм, нещасних випадків та смертельних випадків на робочому місці.

Здоров'я і безпека на робочому місці захищають не лише працівників, а й клієнтів, населення загалом і всіх інших осіб, які можуть перебувати у тому ж середовищі. Дотримання правил охорони праці і техніки безпеки допомагає попередити нещасні випадки, знижуючи ризик травм і професійних захворювань серед персоналу. Крім того, це сприяє зменшенню медичних витрат, знижує кількість лікарняних і виплат по інвалідності, що в кінцевому підсумку підвищує ефективність роботи організації [3, с. 79].

Незалежно від виду діяльності, кожна організація несе відповідальність за забезпечення дотримання правил охорони праці та техніки безпеки на своєму робочому місці. Ці правила є чітко встановленими нормативними документами, і в разі їх недотримання підприємство може бути притягнуте до юридичної відповідальності за завдані шкоди або нещасні випадки. Крім того, компанії мають фінансові та юридичні зобов'язання щодо виконання стандартів безпеки та гігієни праці, а також моральний обов'язок піклуватися про здоров'я, безпеку і добробут своїх співробітників.

Здоров'я і безпека є критично важливими аспектами будь-якого робочого середовища. Створення безпечної та здорової робочої атмосфери є запорукою добробуту працівників, клієнтів та інших учасників громадського життя. Загрози для здоров'я і безпеки можуть виникати з різних джерел, включаючи шкідливий вплив небезпечних матеріалів, ризикові методи роботи або нещасні випадки.

Для ефективного забезпечення здоров'я і безпеки працівників роботодавцям необхідно чітко усвідомлювати, які саме небезпеки існують на робочому місці, а також розуміти потенційні наслідки їхнього впливу. Виявлення, аналіз і контроль таких загроз дозволяють значно знизити ризики травм, захворювань та смертельних випадків серед персоналу.

В Україні регулювання охорони праці і безпеки на робочому місці здійснюється за допомогою численних законодавчих актів як на державному, так і на регіональному рівнях. Основним державним органом, який відповідає за контроль за дотриманням цих норм, є Державна служба України з питань праці. Також значну роль відіграють органи місцевого самоврядування, які здійснюють нагляд і контроль у відповідних сферах.

Безпека на робочому місці розуміється як стан, за якого відсутні визнані небезпеки, що можуть спричинити смерть або серйозні фізичні ушкодження, а також як умови, які гарантують здорові і безпечні умови праці. Безпечне і здорове робоче місце — це середовище, де працівники можуть виконувати свої обов'язки без ризику для здоров'я і життя, що істотно підвищує загальну продуктивність і ефективність організації [1, с. 123].

Таким чином, охорона праці і безпека на робочих місцях є фундаментальними елементами соціально відповідального ведення бізнесу, які забезпечують не лише захист працівників, а й сприяють сталому розвитку підприємств та суспільства загалом.

Коли більшість людей замислюються про безпеку на робочому місці, вони насамперед уявляють собі фізичні ризики: ковзання, спотикання та падіння. Однак варто пам'ятати, що сучасне виробництво передбачає значно ширший перелік потенційних загроз для без-

пеки та здоров'я працівників. До таких небезпек відносяться ергономічні чинники, вплив хімічних речовин, біологічні та психологічні загрози, що можуть виникати в різних сферах діяльності.

Програми забезпечення безпеки та гігієни праці, відомі також як охорона праці й техніка безпеки, становлять багатопрофільну сферу і спрямовані не лише на збереження здоров'я працівників, а й на створення сприятливих умов соціально-трудових відносин. Саме завдяки цим програмам гарантовано захист не лише персоналу підприємства, а й колег, членів їхніх родин, клієнтів і навіть сторонніх осіб, котрі можуть потенційно підпасти під вплив виробничого середовища.

Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), гігієна праці охоплює всі аспекти здоров'я та безпеки працівників і має на меті запобігати шкідливим впливам та звести до мінімуму виникнення професійних ризиків. Здоров'я в цьому контексті розглядається як гармонійне поєднання психічного, фізичного і соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб. Дотримання високих стандартів безпеки є визначальним фактором у формуванні комфортних соціально-трудових відносин, заснованих на взаємодоповізі та відповідальності роботодавця перед працівником.

Працівники можуть порушувати правила безпеки з різних причин: браку необхідних знань про ризики, недостатньої підготовки, прагнення заощадити час чи підвищити продуктивність, або через елементарну недбалість. Однак такі порушення можуть призводити не лише до травм, а й до конфліктів у колективі й погіршення соціально-психологічного клімату.

Важливим елементом профілактики виробничого травматизму є належне використання засобів індивідуального захисту (ЗІЗ). Їхнє ігнорування не лише створює загрози для життя і здоров'я, але й підриває довіру між працівниками та адміністрацією, що негативно впливає на соціально-трудові відносини в організації.

Навчання правилам безпеки та охорони праці — це не просто виконання формальностей, а важлива умова сталого розвитку трудового колективу та підтримки позитивного соціального клімату. Якісне навчання дозволяє:

- підвищити усвідомленість працівників щодо потенційних ризиків у робочому середовищі;
- навчити їх дотримуватися протоколів безпеки, правильно користуватися засобами захисту;
- знизити кількість випадків травматизму й покращити колективну відповідальність [3, с. 80].

Система навчання включає:

- Тренінги з інформування про небезпеки — сприяють глибокому розумінню загроз, пов'язаних із певними речовинами чи процесами.
- Навчання пожежній безпеці — дозволяє працівникам ефективно реагувати на надзвичайні ситуації, що важливо для збереження життя і майна.
- Курси з надання першої допомоги — дають базові навички для реагування у випадку травм чи термінових ситуацій [1, с. 124].

Реалізація ефективних програм з охорони праці є важливою складовою соціального партнерства між роботодавцем і працівниками. Дотримання законодав-

ства, висока якість організації безпечних умов праці, повага до людської гідності — усе це формує довірливі відносини і підвищує лояльність персоналу. У результаті організації отримують не лише зменшення витрат на лікування та компенсації, а й підвищення продуктивності, поліпшення іміджу, зниження плинності кадрів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У сучасних соціально-трудових відносинах спостерігаються значні суперечності між інтересами працівників і роботодавців, що зумовлено деформаціями трудових цінностей та неефективною державною політикою у сфері праці. Це вимагає комплексного оновлення підходів до їх регулювання із врахуванням сучасних викликів ринку праці. Соціально-трудові відносини є багатогранною системою, яка забезпечує баланс інтересів сторін, сприяє розвитку трудового потенціалу і зайнятості.

Особливу увагу слід приділяти питанням охорони праці та безпеки, що є невід'ємною складовою сталого розвитку ринку праці. Ефективне регулювання у цій сфері через нормативно-правову базу, контроль і навчання працівників дозволяє зменшити травматизм, професійні захворювання та покращити соціальний клімат в колективах. Безпечні умови праці підвищують продуктивність і лояльність персоналу, що сприяє соціальному партнерству.

Отже, інтеграція сучасних підходів до охорони праці в систему соціально-трудових відносин є ключем до забезпечення гармонійного і відповідального робочого середовища, сталого розвитку підприємств і соціальної стабільності у суспільстві.

Література:

1. Бойко М. І., Ткаченко В. О. Техніка безпеки та охорона праці як складова підвищення продуктивності праці Менеджмент і підприємництво. 2024. № 4. — С. 120—128. DOI: <https://doi.org/10.54321/mi2024.4.120>
2. Козак І. В., Петренко О. М., Гнатюк С. В. Сучасні підходи до організації охорони праці на підприємствах України Економіка і управління. 2024. № 2. — С. 45—53. DOI: <https://doi.org/10.12345/eu2024.2.045>
3. Шевченко Н. П., Коваленко І. С. Вплив системи техніки безпеки на соціально-трудові відносини на підприємстві Вісник праці та соціальних відносин. 2023. Т. 18, № 3. С. 78—86. DOI: <https://doi.org/10.67890/vpsr2023.18.3.078>
4. Юр'єва, І., Гаряєва, Г. Міжнародні підходи соціально-трудових відносин та ведення бізнесу. Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки), 2021 №4 — С. 8—11. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2021.4.8>

References:

1. Boiko, M.I. and Tkachenko, V.O. (2024), "Occupational Safety and Health as a Component of Labour Productivity Improvement", Management and Entrepreneurship, vol. 4, pp. 120—128. <https://doi.org/10.54321/mi2024.4.120>.

2. Kozak, I.V., Petrenko, O.M. and Gnatiuk, S.V. (2024), "Modern Approaches to Occupational Health and Safety Organization at Enterprises in Ukraine", Economy and Management, vol. 2, pp. 45—53. <https://doi.org/10.12345/eu2024.2.045>.

3. Shevchenko, N.P. and Kovalenko, I.S. (2023), "The Impact of Safety Systems on Socio-Labour Relations in Enterprises", Bulletin of Labour and Social Relations, vol. 18, no. 3, pp. 78—86. <https://doi.org/10.67890/vpsr2023.18.3.078>.

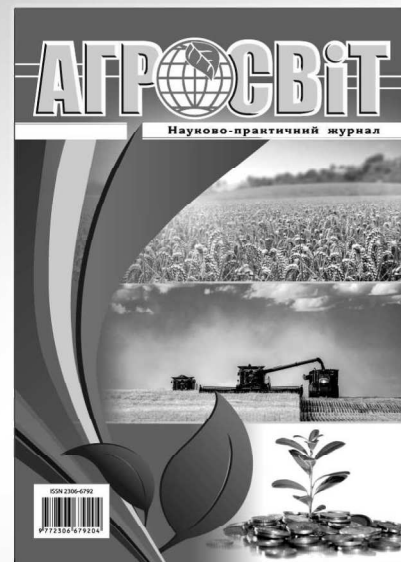
4. Yurieva, I. and Hariaieva, H. (2021), "International Approaches to Social-Labour Relations and Business Conduct", Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Economic Sciences), vol. 4, pp. 8—11. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2021.4.8>.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2025 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292